

Âyânlık İle Eşkîyalık Arasında: Osmanlı Taşrasında Küçük Ali Sorunu (1752-1763)

* Buket ÇELİK

Özet

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılı Âyânlar Çağı olarak adlandırılmaktadır. Bu yüzyıl içerisinde ortaya çıkan Küçük Ali, âyânlık iddiasıyla eşkıyayı başına toplayıp, çeşitli kanunsuzluklara ve zulümlere başvuran bir karakterdir. Kendisi aslen Canikli'dir. Ancak anavatanında yaptığı taşkınlıklar sonucunda kardeşi Mehmet ile birlikte buradan firar etmişlerdir. Firarları neticesinde Küçük Ali Niksar'a, kardeşi Mehmet de Erzurum Eyaleti dâhilindeki Aybastı kazasına yerleşmiştir. Anavatanından ayrılışının akabinde Niksar'da âyânlık iddiası ile ortaya çıkan Küçük Ali, iddiasını kabul ettirebilmek için halka zulmetme yolunu seçmiştir. Daha sonra kardeşi Mehmet ile birleşerek Niksar ve Aybastı kazalarında ve civarlarındaki diğer kaza ve köylerde geniş çaplı faaliyetlere girişmişlerdir. Devleti ve halkı uzunca bir süre uğraştıran ve kaza âyânı olarak tarihe geçen Küçük Ali'nin âyânlığı, kendisinin *zulüm ve tağallübüne* bağlanmaktadır. Zira halkın şikâyetlerine göre adam öldürme, mal ve hayvan gasp etme, haksız yere para toplama, kadınların ırzına geçme şeklinde sıralanan suçları mevcuttur. Küçük Ali'nin kendine has özelliklerinden bazıları kale gibi kuşattığı evi, sekiz yüz kişi civarındaki kalabalık yandaşlar topluluğu, bastırdığı sahte paraları ve kendisine karşı gelenlere vurduğu boyunduruk zincirleridir.

Anahtar Kelimeler: Küçük Ali, Âyânlık, Eşkîyalık, Niksar, Aybastı.

BETWEEN THE AYANSHIP AND BANDITRY: THE KUCUK ALI PROBLEM IN THE OTTOMAN PROVINCIAL (1752-1763)

Abstract

The 18th century of Ottomans called as Ayans (Gentry) Era. Kucuk Ali who appeared in this century was a character who applied some persecution and illegalities gathering bandits around him with the

* Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas/TÜRKİYE, buket.celik@cumhuriyet.edu.tr

assertion gentry. His origin was Canik. But he and his brother, Mehmet, escaped from his motherland after their intemperance. After their escape, Kucuk Ali settled in Niksar and his brother, Mehmet, settled in Aybastı where is in Erzurum province. After leaving his motherland, Kucuk Ali, who appeared with assertion gentry (*ayanlık*), selected to tyrannize people in order to acceptance of his assertion. Then uniting his brother started to wide action both the villages and territories of Niksar and Aybastı, and the environment of these places. The gentry of Kucuk Ali who puzzling to the state and people and gone down in history as a province gentry, is tied with his cruelties. So he had some crimes as killing men, extortion of goods and animal, collecting money illegally, raping of women according to the complaints of the people. Some of special features of Kucuk Ali were his home surrounded like a castle, crowded supporters as much as eight hundred people, his base coins minted by him and his yoke chains hang on the opposing of him.

Key Words: Kucuk Ali, Ayanship, Banditry, Niksar, Aybastı

Giriş

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyıla uzun süren savaşlar ve alınan ağır yenilgilerle girmiştir. 1683 yılında meydana gelen Viyana kuşatmasındaki başarısızlık, bazı devletlere cesaret vererek, bunların Osmanlıları Avrupa'dan atma hayallerini kuvvetlendirmiştir. Bu doğrultuda Lehistan, Avusturya, Venedik ve Rusya bir araya gelerek *kutsal ittifakı* oluşturmuşlardır. İttifaka karşı yapılan ve on altı yıl süren savaşlar, yine Osmanlıların yenilgisiyle sonuçlanmış ve 1699'da Karlofça Antlaşması imzalanmıştır¹. Söz konusu gelişmelerin bir neticesi olarak XVIII. yüzyıl başları hazinenin boşaldığı, Avrupa'dan geri kalınmışlığın kabul edildiği ve kurtuluş yollarının arandığı günler olarak karşımıza çıkmaktadır. Olumsuz durumlardan kurtulmak amacıyla Avrupa'ya ilk defa elçiler gönderilerek oradaki gelişmelerden ve yeniliklerden haberdar olmak için çalışmalar başlatılmıştır. Avrupa'nın askerî ve kültürel alanlardaki yeniliklerinin ülkeye getirilmesi sürecini içeren ve *Lale Devri* olarak adlandırılan süreç, 1718-1730 yılları arasında ihtiva etmektedir. Lakin bu yıllar sadece Avrupa'daki yeniliklerin ülkeye getirilmesi ile sınırlı kalmamış aynı zamanda sarayda *zevk ü safanın* hüküm sürdüğü ve gereksiz harcamaların yapıldığı günler de olmuştur. Halkın ve esnafın haricinde gelişen eğlenceler ve israflar, zaten kötü durumda olan ülke ekonomisinin iyice bozulmasına ve bu kesimlerin saraya ve padişaha karşı ayaklanmasına zemin hazırlamıştır. Neticede 1730 yılında gerçekleşen Patrona Halil İsyanı ile dönemin sadrazamı Nevşehirli

¹ Uğur Kurtaran, "Karlofça Antlaşması'nda Venedik, Lehistan ve Rusya'ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (AÜDTCF) Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, S. 60, Ankara 2016, s. 109.

Damat İbrahim Paşa öldürülmüş, akabinde de padişah III. Ahmed tahttan indirilmiştir².

Yukarıda kısaca izah edilmeye çalışılan devletin genel durumu, yeni gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Lale Devri'nin bir isyanla sona ermesinin ardından, merkezî sistemde değişiklik yapılmasının gerekli olduğuna karar verilmiştir. Bundan sonra idarede, vergi ve asker toplamada merkezî sistem bırakılarak, malî kaynakların ve askerî teşkilatın bölgenin yerel önder aileleri eliyle yürütülmesi, yani adem-i merkeziyetçilik, kabul edilmiştir. Söz konusu durum ise, vilayetlerde devlet adına vergileri toplayan nüfuzlu bir sınıf olarak âyânların ortaya çıkmasına ve güçlenmesine sebep olmuştur³.

Âyân kelimesi Arapça göz anlamındaki *ayn* kelimesinden türemiştir. Sosyal tabakalaşma içerisinde âyân sıfatıyla nitelendirilen kişiler, genellikle soy sop veya başka bakımlardan diğerlerinden üstün kabul edilmiş kişilerdir⁴. Osmanlı devletinde bir bölgenin önde gelen kişileri için eşrâf ve âyân tabiri ilk zamanlardan itibaren kullanılmıştır. Dolayısıyla Osmanlı tarihi içerisinde âyânlar ve âyânlık her devirde var olmuştur. Ancak âyân zümresi içerisinde yer edinen kişiler XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren arazi ve çiftlik satın alma yoluyla timar ve zeametleri ele geçirip, servet kazanarak gittikçe kuvvetlenmeye başlamışlardır. XVII. yüzyılda devletin Avusturya savaşları ile mücadelesi Anadolu'da servet yığmaya çalışan bu kimselere uygun fırsatı sunmuştur⁵. Neticede XVIII. yüzyıl literatüründe âyânlar, hem toplumsal hem de siyasi olarak öncekinden farklı bir konuma sahip olmuşlardır. Bunlar yine devletin önde gelen kişileri olmakla birlikte, öncü olmalarının sebepleri maddi güçlerine, aile asaletlerine ve zorbalıklarına bağlı hale gelmiştir⁶. Âyânlar XVIII. yüzyılda devlet ve toplum üzerindeki etkilerini ve işlevlerini o kadar artırmışlardır ki, Osmanlı devletinin XVIII. yüzyılı "*Âyânlar çağı*" olarak adlandırılmıştır⁷.

² Halil İnalçık, *Devlet-i 'Alîyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 3-10.

³ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 11 ; Ayanların ortaya çıkış sebepleri için ayrıca bkz., Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yayınları, Ankara 1994, s. 99-112.

⁴ Özcan Mert, "Âyan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, İstanbul 1991, s. 195.

⁵ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirişleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Belleten*, TTK Basımevi, C. XLII, S. 168, Ankara 1978, s. 667.

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", *Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 5. Baskı, Eskişehir 1997, s. 40-41.

⁷ Âyânlar çağının başlayış ve bitiş tarihlerini Mustafa Akdağ 1730-1839 olarak vermektedir; Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri (1730-1839)", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8-12, S. 14-23, Ankara 1970, s. 51-61 ; Âyânlık döneminin tarihlendirilmesi için ayrıca bkz.; Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Âyânlık Dönemi", *Osmanlı 6*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 174-180.

Güç ve kudret sahibi olarak toplumun başı haline gelen Âyânlara çeşitli görevler verilmiştir. Genellikle sözlerinin geçtiği bölgenin başına yönetici olarak tayin edilen âyânlar, sancakbeyliği ve beylerbeyliği, yani genel anlamda valilik yapmışlardır. Âyan hem idarenin amiri hem askerinin komutanı hem de asayiş ve düzenin koruyucusudur. Vergilerin toplanması, askerinin sefere hazırlanıp sefer zamanı askerle birlikte orduya katılması ve eşkıya ile mücadele edilmesi başlıca görevleri arasındadır. Gerçekte âyânların görevleri oldukça önemli ve zordur. Lakin bunların çoğu maddi ve manevi olarak belirli bir güce sahip ve eşkıyadan daha eşkıya bir karakterde oldukları için sorunlarla baş edebilmektedirler. Ancak sahip oldukları aşırı güç bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmiştir. Güçlerini iyice genişleten bazı âyânların devlete karşı ayaklanıp hiçbir emre uymaz duruma geldikleri de vakidir⁸.

Âyânlar çağının öne çıkan aileleri arasında Rize’de Tuzcuoğulları, Kayseri’de Zennecizâdeler, Ankara’da Müderriszâdeler, Bilecik’te Kalyoncuoğulları, Manisa’da Karaosmanoğulları, Isparta’da Yılanlıoğulları, Antalya’da Tekelioğulları, Yanya’da Tepedelenli Ali Paşa ve oğulları gibi pek çok isim sıralanabilir⁹. Ülkenin diğer kesimlerinde olduğu gibi Sivas Eyâleti içerisinde de âyânlık kendisini göstermiştir. Bölgenin önde gelen âyân ailelerinden Zaralızâdeler¹⁰, Kenanzâdeler¹¹, Çapanoğulları¹² ve Caniklizâdeler¹³ hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Kaza âyânlığı iddiasında olan Küçük Ali de *âyânlar çağı* olarak adlandırılan dönem içerisinde, dönemin âyân profiline uygun olarak ve kendine has tarzıyla karşımıza çıkmaktadır.

1. Küçük Ali’nin Faaliyette Bulunduğu Mekânlar ve Hakkındaki İlk Şikâyetler

Çalışmanın başkarakteri olan Küçük Ali, aslen Canikli’dir. Ancak asıl faaliyet bölgesi Niksar¹⁴ olmuştur. Arşiv belgelerinde “*an-asl (aslen) Canik*

⁸ Mustafa Akdağ, “Âyânlık Düzeni”, s. 58-61

⁹ Özcan Mert, “Âyan”, s. 196.

¹⁰ İlhan Ege, *Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir Ayan Ailesi: Zaralızâdeler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

¹¹ Etem Erhan Uygunoçarlar, *Sivas Ayanından Kenanzâdeler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2018.

¹² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, *Bulleten*, TTK, S. 150, Ankara 1974, s. 215-261.

¹³ Rıza Karagöz, *Canikli Ali Paşa*, TTK, Ankara 2003. ; Canay Şahin, “The Rise and fall of an Ayan family in eighteenth century Anatolia: The Caniklizades (1737-1808)”, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2003. ; İbrahim Serbestoğlu, “Âyanlar Çağında Amasya’nın İdaresi: Caniklizâdeler ve Amasya”, Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara 2017, s. 59-82.

¹⁴ Küçük Ali’nin âyân olmak yolunda kendisine mekân olarak seçtiği ve bugün Tokat’a bağlı bir kaza olan Niksar, olayın geçtiği dönemin arşiv kaynaklarında “*Sivas sancağının Niksar nâhiyesi*” olarak anılmaktadır.

*sancağının Keş Deresi*¹⁵ sâkinlerinden olup bâlâ Niksar kasabasında sâkin Alay beyi oğlu Küçük Ali” olarak tanıtılmaktadır. Alay beyi¹⁶ olarak tanıtılan babasının kimliği veya aile asaletleri hakkında başka bir ayrıntıya yer verilmemektedir. Niksar’a neden geldiklerine dair bilgi veren bir kayıta ise, *eşkiya* olarak tanımlanan Küçük Ali ve kardeşi Mehmet’in, birlikte kaçarak Keş Deresi’nden ayrıldıklarından bahsedilmektedir. Eşkiya diye adlandırılmaları ve anayurtlarından ayrılma nedenlerinin doğal yollardan olmaması, geldikleri bölgede de taşkınlıklara sebebiyet verdiklerini akıllara getirmektedir. Fırarları esnasında birbirlerinden ayrılmışlar, Mehmet Aybastı kazasına ve Küçük Ali de Niksar kazasına yerleşmiştir¹⁷. Küçük Ali’nin sebep olduğu olayların ikinci aşamasında mekân, o dönemde Erzurum Eyâleti’ne bağlı olan¹⁸ Karahisar-ı Şarkî kazasıdır. Küçük Ali’nin kardeşi Mehmet’in, Karahisar-ı Şarkî’ye bağlı Aybastı’ya yerleşmiş olmasının, mekânın belirlenmesinde etkili olduğu açıktır. Zira Karahisar-ı Şarkî bölgesinde gerçekleştirdikleri olaylarda birlikte hareket etmişlerdir.

Küçük Ali’nin âyânlık iddiasıyla ilk defa ortaya çıktığı tarihin 1752 olduğunu, Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defterlerine¹⁹ kaydedilen bir şikâyetten öğrenmekteyiz. Bölgenin ileri gelenlerinin ve halktan bazı kişilerin bir araya gelerek yaptıkları şikâyette, Küçük Ali’den “1165 (1752) senesinden beri âyânlık iddiasında olan” şeklinde bahsedilmektedir²⁰. Aynı şikâyette belirtildiğine göre “Küçük Ali öteden beri müteğallibe ve cebabireden”dir. Dolayısıyla, daha önce de

¹⁵ Keş Deresi bu ifadede de belirtildiği gibi Canik’e bağlı bir kazadır. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s. 302.

¹⁶ Alay beyi, herhangi bir eyalet veya vilayetteki tımarlı sipahilerden bir kısmının büyük amiri anlamına gelmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Alay”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Eskişehir 1997, s. 293.

¹⁷ İki kardeşin Keş Deresi’nden fırarları ve gelip yerleştikleri yerler bir şikâyette şu şekilde dile getirilmiştir; “Eşkiyâdan Alay beyi oğlu Mehmed ve karındaşı Küçük Ali nâm şakîler (baydutlar, eşkiyalar) Canik kazâlarından firâr ve gelüb, mezbûr Mehmed Aybasdı kazâsında ve karındaşı Küçük Ali civârında vâki Niksar kasabasında mütemekkin”; 6 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri (Bundan sonra SAD olarak gösterilecektir), s. 12/3, Fî Evâsıt-ı L 1167 / Ağustos 1755.

¹⁸ Tahir Sezen, *Yer Adları*, s. 279. Karahisar-ı Şarkî, günümüzde Giresun’un Şebinkarahisar ilçesinin eski adıdır.

¹⁹ Sivas Ahkâm-ı Şikâyet defterleri, Atik Şikâyet defterlerinin bir devamı niteliğinde olan ve 1742 yılından itibaren bölgesel olarak tutulmaya başlanan defter grupları içerisinde yer almaktadır. Bu defterlerde Sivas Eyaleti dahilindeki bölgelerden gelen şikâyetler bulunmaktadır. Bu defterlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. ; Buket Çelik, “Özellik ve İçerik Bakımından Sivas Ahkâm Defterleri (1742-1908)”, *I. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi Bildirileri Tam Metin e-Kitabı*, Gaziantep 2017, s. 112-137.

²⁰ H. 1165/M. 1752 senesinden beri ortaya çıktığı, 158 Numaralı Mühimme defterinde H. 1169/M. 1756 tarihli bir hükümde de: “dört seneden beri bir takrib ile Niksar’a dubûl ve envâ’i şekâvet ve te’addiyâta cesâret” ettiği şeklinde ifade edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Mühimme Defteri, nr. 158, s. 200-201.

belirtildiği gibi, âyânlık iddiasıyla ortaya çıkmadan önce zorbalığı ve eşkıyalığı ile ün salmış bir karakterdir²¹.

Küçük Ali hakkında tespit edilen ilk ihbar Eylül 1753 tarihidir ve İpsala kazasında yaşayan Osman tarafından yapılmıştır. Osman'ın anlattıklarına göre, “*zümre-i eşkıyâdan Küçük Ali nâm şaki*”, Keş Deresi eşkıyaları ile birlik olup, hiçbir kabahati olmayan babası Ahmet'in Niksar'daki evini basmışlardır. Burada babasına saldırmış, ağır sözler sarf etmiş ve ailesine de saldırarak ırzlarına geçmişlerdir. Yaptıklarıyla da yetinmeyerek, babasını darp ettikten sonra “*tüfenk kursunu*” ile katletmişlerdir. Üstelik evlerindeki beş yüz kuruş kıymetindeki eşyalarını ve hayvanlarını da yağma ederek gitmişlerdir²².

Tespit edilen ilk vukuatının ardından Küçük Ali hakkındaki şikâyetler hızla artmaya başlamıştır²³. Şikâyetler çoğaldıkça kendisi hakkındaki bilgiler de zenginleşmektedir. Niksar kasabası ahalisinden “*Hüseyn ve sairleri*” tarafından gönderilen *arx-ı hâlde* (dilekçede), Küçük Ali ile birlikte hareket ettiği söylenen Keş Deresi eşkıyalarının sayısının “*kerk elli kişilik*” tüfek kuşanmış -Osmanlı belgelerinin diliyle “*tüfenk-endâz*”- adamlardan oluştuğundan bahsedilmektedir. Belgelere göre, Niksar'da alenen gezmekte olan bu grup, “*ahali-i fukaradan*” haksız yere para isteyip vermeyenleri zincirleyerek hapsedmektedir. İstedikleri parayı alana kadar da, hapsedtikleri insanları serbest bırakmayan Küçük Ali ve adamlarının baskıları o kadar artmıştır ki, bölge halkından bazıları evlerini ve ailelerini geride bırakarak başka yerlere kaçmak zorunda kalmışlardır²⁴.

Can korkusu ile evini terk edenlerden birisi Niksar sakinlerinden Seyyid İbrahim olmuştur. Kendisini katletmek isteyen eşkıyaların elinden kaçarak bir buçuk senedir ailesinden uzakta yaşadığını belirten Seyyid İbrahim'in evi, Küçük

²¹ 9 Numaralı SAD, s. 184/3, Fî Evâil-i Râ 1176 / Eylül 1762.

²² Babasına ve ailesine yapılanları şu şekilde ifade etmektedir; “*üzerine hücum ve şütüm-i galizâ ile şetm (kaba sözlerle küfür) ve ehl-i iyâllerine dahi ta'arruz ve betk-i ırz (ırzına geçme) eylediklerinden mâ-adâ yine kanaat etmeyib babasını ahz ve darb-ı şedid ile darb ve tüfenk kursunuyla mecrûb ve katl eylediklerinden gayri menzîlinde mevcûd bulunan beş yüz gurusluk emvâl ve eşyasıyla mâlume'l-mikdâr koyun vesair hayvanların gasb ve garet...*”. 5 Numaralı SAD, s. 101/3, Fî Evâsıt-ı Za 1166 / Eylül 1753.

²³ Çalışmanın temel kaynaklarından birisi olan Sivas Ahkâm-ı Şikâyet defterlerinde Küçük Ali hakkında yirmi yedi adet şikâyet tespit edilmiştir. Niksar'da yoğun olarak faaliyet gösterdiği yıllara (1753-1757) ait toplam on adet şikâyet vardır. 1755 yılından itibaren Karahisar-ı Şarkî ahalisinden gelmeye başlayan şikâyetlerin adedi ise dokuzdur. Her iki bölgeden de şikâyetlerin yoğun olarak geldiği tarihler 1757 (altı şikâyet) ve 1762'dir (yedi şikâyet). Ayrıca iki adet şikâyet Küçük Ali ve iki adet şikâyet de annesi tarafından yapılmıştır. Şikâyetlerinde bir kabahatleri olmadığı halde ahalinin kendilerine garazleri olduğundan bahsetmişlerdir. Küçük Ali'nin katledilmesinden sonra gelen şikâyetleri ise, zorla aldığı mal ve paraların vereselerinden tahsili hususundaki isteklerden oluşmaktadır.

²⁴ 5 Numaralı SAD, s. 149/4, Fî Evâhir-i R 1167 / Şubat 1754.

Ali ile adamlarından Bacaksız Hüseyin, Filinta ve ismi belirtilmeyen sair kişiler tarafından basılmıştır. Evindeki mal ve eşyalar gasp edilmiş, ayrıca, hayvanlarına ve ambardaki mahsullerine el konulmuştur. Yağmaları sırasında evdeki kadınlara ve çocuklara da musallat olmaktan çekinmemişler, onların eşyalarını da almışlardır. Seyyid İbrahim'in iddia ettiği bir başka husus daha vardır ki, buna göre Küçük Ali ve arkadaşları Bacaksız Hüseyin ve Filinta isimli *şakiler*, Nıksar'da ahalinin bakire kızlarını rüşvet alarak ve kaba kuvvet kullanarak istedikleri kişilere zorla nikâhlanmaktadır. Kendisinin ve halkın başına gelenlerden şikâyetçi olan Seyyid İbrahim, bunlar hakkında daha önce de “*evâmir-i alîye*”²⁵ çıkarıldığını ancak bir türlü durdurulamadıklarını (*bir vecble ele girmediklerini*) bildirmektedir²⁶.

Nıksar'dan gelmeye devam eden ihbarlarda, Küçük Ali'nin, yandaşlarının isimlerine ayrıntılı olarak yer vermeye başlanmıştır. Daha önce Bacaksız Hüseyin ve Filinta olarak belirtilen yoldaşlarına ek olarak yeni kişilerden bahsedilmektedir. Bu kişiler; Kara Güdük, Gedik Mehmet, Kel Bodur, Arpacı oğlu İbrahim, Ali Bayrakdar, Arnavud Ali, Halil, Veys, Bacaksız, Sıçan oğlu Osman, Köle Mehmet, Hacı Bey oğlu Mehmet, Kara Ayvaz, Çengi, Hatib, Gümüşçü Ali, Püsküllü, Kara Elli oğlu ve Hasan'dır. Ahali Küçük Ali'nin grubuna dâhil olmuş kişilerden bahsederken “*hevâsına tâbi' haşerât*” nitelemesini kullanmaktadır. *Haşerattan* bazılarının Nıksar ahalisinden oldukları belirtilmekte ve Küçük Ali'ye katılma sebepleri “*celb-i mal (mal elde etme) sevda'sı*” ile izah edilmektedir. Küçük Ali'nin bahsedilen kişilerle birlikte kurguladığı sistem de dikkate şâyândır. Buna göre bazıları davacı ve bazıları da şahit olup, halka iftira atarak hapsedilmelerine ve paralarının alınmasına sebep olmaktadır. Kullandıkları yöntem sayesinde halkın üçer beşer kese paralarını alıp, sekiz bin yedi yüz kuruştan fazla para toplamışlardır²⁷.

Küçük Ali, Nıksar'da ortaya çıkışından kısa bir süre sonra kardeşi Mehmet'le ortak hareket etmeye başlamıştır. Aybastı kazasından çıkıp İstanbul'a giderek şikâyette bulunan Seyyid Mehmet isimli kişi, Küçük Ali'nin kardeşi Mehmet ile birleştiğini, ikisinin de eşkıya olduğunu haber vermektedir. İki kardeşin sebep olduğu olaylardan nasibini alan Seyyid Mehmet'in başına

²⁵ Kelime anlamı “yüce emirler” olan bu kullanım, padişah tarafından verilen emir manasındaki “emr-i âli” tabirinin çoğuludur. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C. 1, İstanbul 1983, s. 528.

²⁶ El koyduklarını söylediği hayvan ve mahsullerinin miktarını şu şekilde belirtmiştir: “*iki yüz on beş re's ağınam (koyun) dört malablı camus ile çiftliklerinde der-ambâr olunmuş sekiz yüz keyl mahsûlât*”. Ayrıca adetleri haline gelmiş suçlarını da kendi ifadesiyle şöyle sıralamaktadır: “*...adât-ı müstemireleri olan şekâvetlerinden nâşi hilâf-ı şer'-i şerîf ve bi gayri hake fukarânın bâkîre kızlarını ahz-ı irtisâ ve darb-ı destleriyle istedikleri kimesnelere tezvic (nikâhlama) ve katl-i nüfus ve gasb-ı emvâl ve kesr-i ırz ve tekdâr (kederlendirme, azırlama) ve rahnedâr (zarara uğratma) eylediklerin...*”. 5 Numaralı SAD, s. 157/4, Fî Evâsıt-ı Ca 1167 / Eylül 1754.

²⁷ 5 Numaralı SAD, s. 262/2, Fî Evâil-i Ca Sene 1168 / Şubat 1755.

gelenler de, Küçük Ali ve adamlarının saldıkları korkunun büyüklüğünü gözler önüne sermektedir. Seyyid Mehmet'in babası Derviş, kendi halinde evinde oturur iken, Küçük Ali ve yanındakiler gelip babasını kurşun ile yaralayıp öldürmüşlerdir. Olaylara şahit olan büyükbabası Ahmet'i de kendilerinden davacı olur diye katletmişlerdir. Annesi ise yaşananlar karşısında korkudan ölmüştür. Kendisi de ellerine düşmüş ve katledilmesi için Küçük Ali'nin bölükbaşı tayin ettiği adamlarından birisine teslim edilmiştir. Ancak bir yolunu bularak kaçıp canını kurtarmayı başarmıştır²⁸.

Şimdiye kadar bahsedilen zulümlere maruz kalan halk, artık takatlerinin kalmadığını belirterek, eşkıyaya lazım gelen cezanın bir an önce verilmesi için sürekli olarak *emr-i şerif*²⁹ rica etmeye başlamıştır. Halkın emir isteğine karşılık ilk başlarda temkinli davranılmış ve öncelikle olayların ilgili görevlilerce mahallinde tetkik edilmesi istenmiştir. Dolayısıyla ilk şikâyetlerde "*mahallinde ibkak-ı hak olunmak emrim olmuştur*" şeklinde, bunların kanuna ve nizamaya aykırı hareketlerinin önlenmesi ya da aldıkları mal ve eşyaların geri tahsili hususunda emirler verilmiştir. Ancak eşkıyaya yargı yolu ilk defa 1755 senesi sonlarında açılmaktadır. Şikâyetlerin artması fermanın çıkarılmasında etkili olmuştur.

Suçluların yargılanmaları için ilk emrin verilmesine sebep olan olay Niksar'da meydana gelmiştir. Niksar sakinlerinden Halil Bey isimli kişi, Küçük Ali'nin bunun bütün mal ve eşyasını alıp, üstüne bir de bundan yüz kuruş para talep ettiğini ve kendisini zincire vurduğunu söylemektedir. Halil Bey'in bir yolunu bulup kaçması üzerine de, zevcesi misafirlikten gelirken yolunu kesip, onun da üzerindeki bütün malına el koyduktan sonra zevcesinin ırzına geçmişlerdir. Yaşananlar üzerine, Ağustos 1755'te Küçük Ali'nin, öncelikle olay mahallindeki görevliler tarafından sorgulanması, eğer olay çözüme kavuşturulamazsa Sivas'a gönderilmesi yönündeki emir verilmiştir³⁰.

2. Davadan Beraat Etmesi ve Âyân Oluşu

Buraya kadar yaşanan olaylarda ve gelen şikâyetlerde, Küçük Ali'nin halka zulmettiği ve herkes tarafından azılı bir eşkıya olarak tanındığı sürekli olarak dile getirilmektedir. Aslında bundan sonra da Küçük Ali'nin hareketlerinde bir değişiklik görülmemekle birlikte, unvanında birtakım değişiklikler olmuştur.

Küçük Ali ve yandaşlarının yargılanmaları emrini içeren hükümlerle aynı günlerde gelen bir başka şikâyette kendisi için "*Âyânlık iddiasında olan Küçük Ali*" denilmektedir. İlk defa bu kullanımın geçtiği Ağustos 1755 tarihli şikâyette, "*zâlemeden (zâlimlerden)*" tabiri de isminin başında yer almaktadır. Ayrıca 1754 yılının başlarında beraber hareket ettiği kişilerin sayısı "*kırk elli kişi*" olarak

²⁸ 6 Numaralı SAD, s. 12/3, Fî Evâsıt-ı L 1167 / Ağustos 1755.

²⁹ Emr-i şerif tabiri ile padişahlar tarafından verilen emirler kastedilmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 1, s. 528.

³⁰ 6 Numaralı SAD, s. 14/1, Fî Evâhir-i L 1168 / Ağustos 1755.

belirtilmişken, 1755 senesi sonlarına gelindiğinde grubunu “beş yüz altı yüz tüfenk-
endâz sekbân eşkıyasına” çıkararak gücünü oldukça artırdığı görülmektedir³¹.

Âyânlığını ispat etmek için Niksar’da kendisine menzil yaptırarak “etrâf-ı
erba’asına (dört tarafına) palanga³² misüllü kal’â ibdâs” ettirmiştir³³. İlk baştan beri
adları beraber anılan yandaşlarından Kara Güdük, Kel Bodur, Köle Mehmet ve
Ağca Hasan’ı oluşturduğu kalabalık topluluğunun başına Bölükbaşı atayarak,
onların da yardımıyla, ahaliden kendileri için ve sebepsiz yere on beş-yirmi kese
akçe toplamaya başlamışlardır. Paraların toplanma sebebinin soranları da
“boyunduruk zencir” ile zincirledikten başka, beş yüz kuruşa kadar para cezası ile
cezalandırıp, hatta bazılarını da katletmişlerdir. Ayrıca halk arasında da karışıklık
çıkarak, reayayı ve askeri muharebeye götürür gibi ehl-i İslâm üzerine
salmışlardır. Ahalinin “şab-ı emred³⁴ evladlarını çeküb alup ve kızlarını diledüğü
sekbanlara virüp” büyük küçük kadın erkek demeden herkese eziyet
etmektedirler. Bazı kadınlar da canlarının korkusuyla Küçük Ali’den taraf olmak
zorunda kalmışlardır³⁵. Gelen şikâyetler ve yapılan tetkikler neticesinde, Küçük
Ali ve ekibi hakkında kesin emir çıkarılır. Bunların “Sivas’a ihzârı (mahkemeye
çağırılması) ve muhkem (süreklî) habsleri” emredilmiş, bunu yerine getirmesi için de
bizzat Sivas valisi görevlendirilmiştir³⁶.

Yargılanma emrinin ardından, iki seneye yakın bir süre, Küçük Ali
hakkında herhangi bir şikâyete rastlanmamıştır. Ancak Temmuz 1757’de yeni
gelişmeler olmuştur. Küçük Ali’nin annesi “Aişe nam hatun” oğlunun âyân
olduğundan bahsederek, âyânlığını kabullenemeyen bazı kişilerden şikâyetçi
olmak için meclise gelmiştir. Yapılan şikâyetler nedeniyle Sivas valisi huzurunda

³¹ 6 Numaralı SAD, s. 21/2, Fî Evâhir-i L 1168 / Ağustos 1755.

³² Palanga kelimesi Yunancada ağaç kütüğü ya da ağaç gövdesi anlamına gelen falanx, falangos sözcüklerinden türemiştir. Çok eski devirlerden beri kullanılan bu sisteme göre koruma altına alınmak istenen yer, tahta ya da ağaç kütükleri ile çevrelenir. Bu yapı hem kolay yapılabilen hem de düşük maliyetli bir savunma sistemidir; Olga Ziorevic, “Palanga”, Çev. Murat Özyüksel, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, C. 8, S. 44, Ağustos 1987, s. 48-50.

³³ Söz konusu kal’aya Küçük Ali Hasatlı Saray adını vermiştir. Niksar kadısına hitaben gönderilen bir emirde bu yapı ve içerisinde yaşananlar hakkında şunlardan bahsedilmektedir: “... bir azîm saray binâ ve etrafına palanga misüllü sur çeküb ve mazgal (gözleme) delikleri vaz’ ve başına sekbân-ı vâfire cem’ ve on iki boyunduruklu zencir peydâ ve sâdât-ı keirâm-ı zevî’l-ibtirâmı ve askerî tâi’fesinden olanları bilâf-ı kanûn ve bilâ emr-i hümâyûn der-zencir ve cebren yüz elliser ve iki yüz gurusların alub zulm ve te’addisinden fukaranın ahvâli diğer gün olduğu ...”. BOA, Mühimme Defteri, nr. 158, s. 200-201.

³⁴ Henüz sakalı, bıyığı çıkmamış olan genç. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, 26. Baskı, Ankara 2010, s. 1136.

³⁵ Küçük Ali’nin zulmünün bölgedeki kadıları sindirip kendisinden yana davranmak zorunda bıraktığı görülmektedir. Böylece halktan kanuna aykırı bir şekilde para almayı ve halkın sebepsiz yere hapsedilmelerini sağlamışlardır.

³⁶ 6 Numaralı SAD, s. 21/2, Fî Evâhir-i L 1168 / Ağustos 1755.

yargılanan oğluyla ilgili iddiaların tamamı asılsız çıkmış ve aradaki husumetin son bulmasına yönelik karara varılmıştır. *Miralây-zâde*³⁷ *Seyyid Küçük Ali Ağa* olarak andığı oğlunun, Niksar kazası ahalilerinin “*ittifak ve rızalarıyla*” âyan olduğunu söylemektedir. Ayrıca vergi ve sair işleriyle ilgilenmesi için kendisine devlet tarafından yetki ve resmi belge (hüccet-i şer’iyye) verilmiştir. Buna rağmen oğlu Erzurum’da iken, oğluna düşmanlıklarının olduğunu iddia ettiği Canıklı Müftü Mehmet, Müderris Mustafa, Serdar-ı sâbık Bodur Kel Mehmet, Dilsiz oğlu İsmail, Deli Bayraktar, Odabaşı oğlu Bayraktar, Zehir oğlu Deli Mehmet ve kardeşi Deli Osman isimli kişiler tarafından evleri basılıp yağma edilmiş ve kendisini gelini (Küçük Ali’nin zevcesi) ile birlikte üryan bir şekilde dışarı atmışlardır³⁸.

Beraat kararı ve âyanlık unvanına rağmen, halk nezdinde “*Âyanlık iddiasında olan Küçük Ali*” olarak anılmaya devam eden Küçük Ali de, annesi gibi halktan şikâyetçidir. Buna göre, halkın ve yöneticilerin kendisine gazetleri ve düşmanlıkları olduğundan bunun üzerine sayısız iftiralar atmaktadırlar. Fakat iftira attıklarını söylediği Müslim ve Gayrimüslim reaya yargılanmaya hazır iken, Küçük Ali’nin yargılanmaktan kaçtığı görülmektedir. Cebren paralarını aldığı ahalden bazı kişiler, yargılanması için kendisini şeriata uygun bir şekilde mahkemeye çağırıldıkları (*da’vet-i şer’i şerîf ettikleri*) halde, kendisi mahkemeye gelmemiştir³⁹.

Karşılıklı şikâyet dilekçelerinin gelmeye başladığı tarihlerde, Küçük Ali’nin tam olarak nasıl değerlendirileceği konusu da kafaları karıştırmaktadır. Bir yandan, şimdiye kadar sıralanan suçlarına ek olarak, Niksar’da bazı ahalinin mülk bağ ve menzillerine zorla yerleştiği ve sahiplerini “*kira vereceğim*” diye oyalayıp, vermeden gittiği hakkında şikâyetler gelirken⁴⁰, diğer yandan aynı tarihte Küçük Ali’nin bizzat İstanbul’a giderek yaptığı şikâyetinde kendisine “*kadretü’l-emâsîl ve’l-akrân (akranları arasında en önde gelen) Seyyid Küçük Ali zîde kadrihû (itibârı/kadri çoğalsın)*” şeklinde hitap edildiği görülmektedir. Küçük Ali burada kendisini anlatırken, “*Hasatlı Saray*” adını verdiği evinde kendi halinde yaşadığını ve hiçbir ferde zararı olmadığını, ayrıca Niksar halkının kendisinden hoşnut ve razı olduklarını söylemektedir. Böyle zararsız bir insan iken birileri tarafından ona suikast düzenlenmiştir. Başına gelenlerin müsebbibi olarak ise kendisine nedensiz düşmanlık besleyen halktan bazı kişileri işaret etmektedir. Sözü ettiği kişiler Küçük Ali’yi evinde barındırmamak için üzerine

³⁷ Babasının Alay beyi olması hasebiyle bu unvan ile anılmıştır. *Miralây* kelimesi, zeamet sahibi anlamına gelmekle birlikte, vilayet merkezinde jandarma komutanı olan Alay beyi’nin diğer adıdır. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarîh Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015, s. 352.

³⁸ 6 Numaralı SAD, s. 298/1 Fî Evâsıt-ı L 1170 / Temmuz 1757; 6 Numaralı SAD, s. 299/1, Fî Evâsıt-ı L 1170 / Temmuz 1757..

³⁹ 6 Numaralı SAD, s. 336/3 Fî Evâhir -ı Z 1170 / Eylül 1757; 6 Numaralı SAD, s. 336/4 Fî Evâhir-i Z 1170 / Eylül 1757.

⁴⁰ 6 Numaralı SAD, s. 347/3 Fî Evâsıt-ı S 1171 / Ekim 1757.

saldırmışlar, o da korkusundan Canik muhassılı Süleyman Paşa'nın yanına kaçmıştır⁴¹. Son cümleden anlaşıldığına göre, daha önce düzenlenen mahkemeden beraat etmeyi başaran Küçük Ali'ye karşı, Niksar halkı ellerinden geldiğince mücadele etmiş ve bir süreliğine de olsa, Küçük Ali'nin kaçarak Canik muhassılına sığınmasına ve bir müddet orada ikamet etmesine sebep olmuşlardır. Küçük Ali'nin Canik'e firarından sonra üç sene boyunca bölge halkından gelen şikâyet yoktur. Halkın başlarındaki sıkıntıdan bir süreliğine de olsa kurtuldukları söylenebilir⁴².

3. Faaliyetlerini Genişletmesi ve Yakalanması İçin Çıkarılan Emirler

Niksar halkının mücadelesi ile Canik'e firar etmesinden sonraki süreçte Küçük Ali hakkındaki şikâyetler, Karahisar-ı Şarki sancağının Milas (Mesudiye), Aybastı, Koyluhisar (Koyulhisar), Habsmana (Gölköy) ve İskefsir (Reşadiye) kazalarından ve kazalara bağlı karyelerden yoğunlaşmaya başlamıştır. Buralardan gelen şikâyetler de öncekilerle aynı doğrultudadır. Bölgenin Müslim ve Gayrimüslim tebaasının birlikte yaptıkları şikâyetlere göre, Küçük Ali, Sivas valisi tarafından mübaşir olarak tayin edildiğini söyleyerek çeşitli bahanelerle bölge halkına zulmetmektedir. Üzerine verildiğini iddia ettiği görevine dayanarak, hiçbir kabahati olmayan ya da yaptıklarına karşı gelmeye çalışan kişileri götürüp Sivas kalesinde hapsedtiği de söylenenler arasındadır⁴³.

Bölgedeki vukuatlarından birinde, Aybastı kazasından Veli isimli kişinin eline on bin kuruş miras girdiği Küçük Ali ve adamları tarafından haber alınmıştır. Bunun üzerine Veli'nin elindeki paraya el koymak sevdasına düşmüşlerdir. Adamlarından yirmi beş kişiyle birlikte gece vakti Veli'nin evini basıp, söz konusu paranın yerini söylemesi için Veli'nin zevcesi Fatma'yı dokuz yerinden yaralamışlardır. İstediklerini elde edemeyince de evde buldukları bütün eşya ve parayı alıp gitmişlerdir⁴⁴. Akabinde de mahkemeye gidip Veli hakkında şikâyette bulunmuş ve hiçbir suçları olmadığı halde Veli'nin bunlara "*garez-i dünyevîyesi*" olduğundan üzerlerine saldırdığını söylemişlerdir⁴⁵.

⁴¹ 6 Numaralı SAD, s. 350/3 Fî Evâhir-i S 1171 / Kasım 1757.

⁴² Şikâyetin gelmediği bu üç sene içerisinde Küçük Ali'nin adı sadece İstanbul sakinlerinden Ayşe isimli hanımın alacak verecek konusundaki şikâyetinde geçmektedir. Niksar sakinlerinden olduğu yinelenen Küçük Ali Ağa, Ayşe hanımın eşi Mehmet Emin isimli kişiden beş yüz kuruş borç almıştır. Mehmet Emin alacağını tahsil edemeden vefat edince veraseti eşi Ayşe'ye ve çocukları Nihat ve Nefise'ye kalmıştır. Kadının elinde alacağını kanıtlayan belgesi de vardır. Defalarca mektup ve adam göndermesine rağmen Küçük Ali'nin borcunu ödemediğinden yakınmaktadır. Muhtemelen Küçük Ali şikâyette bulunmak üzere İstanbul'a gittiği sıralarda bu borcu almıştır. 8 Numaralı SAD, s. 24/3, Fî Evâsıt-ı C 1173 / Şubat 1760.

⁴³ 8 Numaralı SAD, s. 176/4 Fî Evâsıt-ı C 1174 / Ocak 1761.

⁴⁴ 9 Numaralı SAD, s. 106/4 Fî Evâil-i L 1175 / Nisan 1762.

⁴⁵ 9 Numaralı SAD, s. 94/2 Fî Evâhir-i S 1175 / Eylül 1761. Küçük Ali ve adamları, başka olaylarda da bu siyasetlerine başvurmuşlar ve bir şekilde zarar verdikleri insanlar

Niksar ve Aybastı kazalarının birbirlerine yakın olmasından dolayı⁴⁶ iki kardeş birbirlerine sürekli yardım etme fırsatı bulmuşlardır. İki bölge halkının yaşadıkları olaylar da benzerlik göstermektedir. Aybastı kazasında da halkın hayvanlarını ve eşyalarını zorla almışlar, cerime namıyla akçe talebinde bulunmuşlar ve küçük yaştaki kız ve erkek çocuklarını katletmişlerdir. Sivas beylerbeyine ve Habsmana naibine hitaben gönderilen bir emirde, yaptıklarının sonu gelmeyen bu kişiler hakkında üç adet arz, bir adet mahzar ve Aybastı ahâlilerinin bir adet arzuhallerinin bulunduğu bildirilmekle birlikte, yaptıkları kanunsuzluklar nedeniyle yakalanmaları ve ele geçirildikleri mahalde yargılanmaları gerektiği belirtilmektedir⁴⁷.

Kendisine tabi bölükbaşlarından dört kişi ile kanuna aykırı olarak, iki üç ayda bir on beş yirmi kese akçe *salyane* tahsiline de başlamalarıyla birlikte, Küçük Ali ve yandaşları kabahatlerine bir yenisini daha eklemişlerdir. Kendi zimmetlerine geçirmek için topladıkları ve ahaliden salyane adıyla zorla tahsil ettikleri paraları vermeye direnenleri ya da verdikten sonra geri talep edenleri, on iki boyundurukla oluşturdukları zincirlerine bağlamış ve katletmişlerdir. Salyane alınması hususunda dönemin Niksar kadısı Mehmet Feyzi Efendi de Küçük Ali ile birlik olmuştur⁴⁸. Niksar ahâlisinin talepleri sonucunda çıkan "*emri ali*" dolayısıyla Sivas'a gelip yargılanmalarına karar verilse de, emre itaatsizliklerinden dolayı yargılanmaları mümkün olmamıştır. Yine aynı sene içerisinde çıkarılan emirle tayin olunan mübaşir, eşkıyanın yakalanıp getirilmesi için mücadele vermiş ancak başarı sağlayamamıştır. Çıkarılan başka bir emirle, Sivas valisi Çeteci Abdullah Paşa⁴⁹ tarafından görevlendirilen başka bir mübaşir marifetiyle Küçük Ali'nin Aybastı kazasında yaptırdığı hisar ve kulesine⁵⁰ zarar verilmiş ve mahkemeye getirilmeleri başarılmıştır. Ancak dava sonuçlandırılmadan firar etmeyi başarmışlardır. Asıl vatanları olan Keş Deresi'ne kaçan eşkıyalar buraya giderken yolda yine taşkınlıklarına devam

hakkında şikâyetle bulunarak, kafa karışıklığına sebep olmak ve kararın verilmesini geciktirmek istemişlerdir.

⁴⁶ Aybastı kazası günümüzde de aynı ismi korumakta olup Ordu ilinin kazasıdır. Niksar ile sınırdır. (Bkz. EK-2)

⁴⁷ 9 Numaralı SAD, s. 101/1, Fî Evâhir-i S 1175 / Eylül 1761.

⁴⁸ BOA, C. DH. 119/5913, 26 Safer 1177 / 5 Eylül 1763.

⁴⁹ Eşkıya üzerinde sağladığı başarılar, yığılğı ve çete savaşlarındaki maharetleri nedeniyle Çeteci unvanı verilen Abdullah Paşa, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Kütahya, Halep'te valilik yapmıştır. Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Akkoynululardan Cumhuriyete Kadar*, C. 2, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 703-704. Çalışmanın kapsadığı tarihlerde hem Sivas valiliği hem de Erzurum valiliği yapmış olması nedeniyle ilk şikâyetlerde Sivas valisi diye anılırken sonraki şikâyetlerde Erzurum valisi denilmektedir.

⁵⁰ Niksar'da kendisi için yaptırdığı evinin etrafını kale gibi kuşatan Küçük Ali, Aybastı'da kardeşi Mehmet ile birlikte kendilerine hisar ve kule olarak adlandırılan bir yapı inşa etmişlerdir. BOA, C. DH. 124/6184, Fî Evâil-i Râ 1176/ Eylül 1762.

etmişlerdir. Tekrar başlarına toplamayı başardıkları sekban eşkiyasıyla, iki tüccarın önünü keserek mallarına el koymuş ve tüccarları hapsedmişlerdir. Ayrıca Niksar köylerinden Başçiftlik ve başka bir kaç karyeyi basıp halkın mallarını yağmalamışlardır⁵¹.

Yaşanan olayları Niksar kadısı bir adet arz ve ahali de bir adet mahzar (toplu şikayet) göndererek Erzurum valisi ve Canik muhassılına haber vermişlerdir. Yapılan yazışmalar sonucunda bunların kesinlikle yakalanmaları gerektiğine ve halktan zorla aldıkları paralar tahsil edilerek yargılanıp hapsedilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca Sivas valisine tekrar emr-i şerif gönderilmiş ve Sivas valisi tarafından meselenin halledilmesi için tekrar mübaşir tayin edilmiştir. Niksar'a gönderilen mübaşir, eşkiyaları araştırarak bölgeden iki ay önce sekbanlarıyla beraber ayrıldığını ve Canik tarafına doğru gitmekte olduklarını haber verir. Bunun üzerine Sivas valisinden durumu doğrulaması istenmiş, Canik muhassılına ise eşkiyanın muhakkak yakalanarak Niksar'a gönderilmesine ve mübaşire teslim edilmesine dair altı adet evâmir-i şerif gönderilmiştir. Gelen emirlerde Küçük Ali ve kardeşi Mehmet'in Niksar, Canik ve Aybastı kazalarından hiçbirisine yaklaştırılmaması ve eğer buralardan birisine gelecek olurlar ise derhal yakalanıp yargılanmaları uyarılarında bulunulmuştur. Ayrıca halktan bunlara yardım edecek kişiler çıkacağı endişesiyle o tarz bir durumun oluşmasına da engel olunması istenmektedir. Görevliler haricinde kaza ahaliyelerinden de eşkiyanın yakalanması konusunda yardım talebinde bulunulmuştur. Hatta eşkiyadan taraf olmamaları ve eşkiya kazalarına gelir ise yakalayıp valiye teslim etmeleri halinde halka otuz bin kuruş *nezir*⁵² sözü verilmiştir. Alınan önlemlere rağmen Habsmana kadısı Seyyid Osman'ın sunduğu arzda Habsmana kazasının naibi olan Arpacı oğlu İbrahim'in Küçük Ali'nin bölükbaşlarından olduğunu bildirmektedir⁵³.

Olaylar devam ederken, Niksar yakınlarındaki Sonisa'ya bağlı Karakuş kazası ahalişi, toplu bir şekilde bölgelerindeki meclise gelerek, o esnada Karakuş kazası naibi olan İmirza'ya "*Niksar kazası Âyâm Miralây-şâde es-Seyyid Ali Ağâ*" hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Naip İmirza durumdan Canik muhassılı Mir

⁵¹ 9 Numaralı SAD, s. 101/1, Fî Evâhir-i S 1175 / Eylül 1761.

⁵² Kelime anlamı adamak, adak olan nezir, Osmanlı hukukunda kamu düzenini sağlamak ve yaptırım gücünü artırmak adına çeşitli meselelerin çözümü için başvuru bir uzlaşma ve çözüm aracıdır. Eşkiyalık olaylarında nezir uygulanacağı zaman, bazı hadiselerde eşkiyalar bazı hadiselerde ise eşkiyanın faaliyet gösterdiği bölgenin ahalişi nezre bağlanmıştır. Cemal Çetin, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 36, Şubat 2015, s. 295. Küçük Ali'nin olayında da halkın olayların bastırılmasında yardımcı olmalarına karşılık kendilerine nezir taahhüd edilirken, Küçük Ali'ye de Çeteci Abdullah Paşa'nın yargısı esnasında ceza olarak nezir uygulanmasına hükmedilmiş ancak firarı nedeniyle nezirin alınması mümkün olmamıştır. BOA, Mühimme Defteri, nr. 158, s. 200-201.

⁵³ 9 Numaralı SAD, s. 101/1, Fî Evâhir-i S 1175 / Eylül 1761.

Ali'nin ve Sivas'ın beylerbeyinin de haberdar olduğunu ve Küçük Ali hakkında onlara da emr-i şerif gittiğini bilmektedir. Bu üç görevli haberleşerek eşkıyanın yakalanması hususunda sözleşmişlerdir. Ayrıca toplu bir şikâyet daha Niksar ahalilerinden gelir. Küçük Ali ve kardeşi Mehmet, *Ekrâd (Kürtler) taifesini* de başlarına toplamış ve baskılarını daha da artırmaya başlamışlardır. Aynı şikâyette bahsedildiğine göre, Habsmana kazasında *fukaranın* mallarını gasp ve yağma edip paralarını almışlar, Aybastı kazasında da suçsuz insanları katledip bunların da bütün varlıklarına el koymuşlardır. Nihayeti gelmeyen bu olaylar üzerine, 1175 senesi evâbir-i şa'bânında (Mart 1762) bir kez daha emr-i şerif çıkarılarak, olayın çözümü için yine bizzat Sivas valisi görevlendirilmiştir⁵⁴.

Küçük Ali'nin ve adamlarının sebep olduklarına son vermek için çıkarılan yeni emre karşılık, yakalayıp cezalarını kesmek o kadar da kolay olmamıştır. Eylül 1762'de gelen yeni bir şikâyette, bunların durdurulamadıklarından ve zulümlerine devam ettiklerinden bahsedilmektedir. Niksar ve Karakuş kazasında "*ehl-i örfe istinaden*" (devlet memurlarına dayanarak) halkın zorla paralarını almış ve hapsedilmelerine sebep olmuşlardır. Ayrıca buralardaki "*şif kudret (kudretli) ahâlden kibâr akçesi*"⁵⁵ namıyla ve *karz deyü (borç olarak)*" kişilerin zenginliklerine göre ikişer akçeden beş yüz akçeye kadar para toplamışlardır. Paraları geri talep edenleri de alacaklarından vazgeçene kadar zincirleyip hapsetmektedirler⁵⁶.

1762 senesi hem devletin verdiği emirler açısından hem de Küçük Ali ve grubunun faaliyetleri açısından çok hareketli olaylara sahne olmuştur. Yine bu tarihte Canik muhassılı Mir Ali'ye hitaben gönderilen bir fermanda, grubun sayının "*sekiş yüz kişi*" olduğu belirtilmektedir. *Kıtâl* (adam öldürme) ve *gasb-ı emvâl* (mallarına el koyma) maddeleri üzerlerine sabit olup infaz ve icraları için *te'db* (terbiye etme, haddini bildirme), *kovuşturma* ve hapis kararlarını içeren evâmir-i şerifeler verilmişken, emirlerin gerçekleştirilememesinin ve kendilerine karşı konulamamasının önemli sebeplerinden birisi olarak da söz konusu kalabalık sekban grubuna işaret edilmiştir. Ayrıca hakkında emr-i şerif verildikçe Erzurum Eyaleti'ne dâhil Aybastı kazası ve asıl vatanı olan Keş Deresi arasında sürekli olarak firar üzere olmaları da ele geçirilmelerini zorlaştırmaktadır. Halledilmesi zor bir durum olarak ifade edilen Küçük Ali ve çetesinin üstesinden gelinmesi için Canik muhassılı Mir Ali Paşa görevlendirilmiş⁵⁷ ve

⁵⁴ 9 Numaralı SAD, s. 147/3 Fî Evâil-i Z 1175 / Haziran 1762.

⁵⁵ Kibâr kelimesi kebir'in çoğulu olup büyükler anlamına gelmektedir. Burada bahsedilen *Kibâr akçesi* de tekâlif-i şâkka olarak adlandırılan ve kanunsuz alınan vergiler içerisinde yer almaktadır.

⁵⁶ 9 Numaralı SAD, s. 184/3 Fî Evâil-i Râ 1176 / Eylül 1762.

⁵⁷ Devletin Küçük Ali ile mücadele etmek için Canik muhassılı Mir Ali Paşa'yı görevlendirmesi üzerine, Küçük Ali de devlet memuru statüsünde olan Mir Ali Paşa'ya cephe alma ve onu ortadan kaldırma teşebbüsünde bulunmuştur. Bir suikast planı düzenleyerek, gizlice bölgeye gönderdiği sekbanlarından altı kişiye, Ali Paşa'yı tüfek ile vurup öldürmek emrini vermiştir. Sekbanlar henüz bölgeye ulaşmadan Bafra

yeterli gördüğü miktarda adam ve kethüdanın görevlendirilmesi kendisine bırakılmıştır. Yapılacak olan faaliyetlerde ahaliye asla zarar verilmemesi ve eşkıyanın firar edebilecekleri yolların ve bölgelerin önceden tespit edilerek buraların kesilmesi hususu tembih edilmiştir⁵⁸. Yakalanma çalışmaları sırasında Küçük Ali ve adamları muharebeye kalkıştırlarsa aynı şekilde karşılık vermek üzere Erzurum valisi İbrahim Paşa'ya ve Sivas valisi Silahdar Mehmet Paşa'ya da emirler gönderilmiştir⁵⁹.

Aynı günlerde Niksar eşrafından bir hanedanı katledip mallarına el koyan Küçük Ali, devlet tarafından verilen bir görev olmadığı halde devletin kendisine mübaşirlik görevi verdiği iddiasıyla sekiz yüz kişilik haydut ve sekban eşkıyalarını toplayarak Niksar kazası ahaliyelerinin evlerini yağma etmiştir⁶⁰.

4. Zulüm ile Abâd Olanın Ahiri Berbat Olur: Küçük Ali'nin Öldürülmesi

Küçük Ali ve yandaşlarının adam öldürme, mal mülk gasp etme, haksız yere vergi toplama, devlet memuruna suikast, rüşvet gibi suçlarına ek olarak, 1762 senesi sonlarına doğru başka amaçlar peşine düşerek, Karahisar-ı Şarkî'nin kazalarını kendilerine bağlamak için geniş çaplı bir faaliyete giriştikleri görülmektedir. Siyasi otoriteye karşı bir başkaldırı niteliği taşıyan hareketlerinde, halk için ölüm kalım savaşının yaşandığı olaylar cereyan etmiştir. Küçük Ali ve adamları Aybastı, İskefsir, Habsmana, Milas ve Koyluhisar kazalarına girmiş ve ahaliyi katledip mallarını gasp ederek buraları zapt etmeye başlamışlardır. Aldıkları her yere yüzer müsellemlerini ve Bölükbaşı atadığı adamlarından bazılarını bırakarak bir sonraki kazayı zapt etmek için yollarına devam etmişlerdir. Aralarında yaptıkları taksimata göre, İskefsir kazasını bölükbaşlarından Topal Bekir oğlu Kör Osman; Milas kazasını Paşa Hüseyin, amcası Hacı Halil, Serdar oğlu Bekir, Rüstem oğlu Ali ve Kel Mehmet; Koyluhisar kazasını İbrahim; Aybastı kazasını Bölükbaşısı Ağacık Mehmet ve Arpacı oğlu İbrahim; Karakuş kazasını ise bölükbaşlarından Bacaksız Hüseyin ele geçirmiştir. Zapt edilen yerlerde kontrolü elden bırakmamak için ve yaşanacak herhangi bir soruna karşılık, sekbanlar ve eşkıyalardan bir grup beklemeye devam etmiştir. Küçük Ali de eşkıyasını başına toplayarak Milas kazasının Busat karyesini basarak buradaki ahaliyi katletmiştir. Yüz müsellemler asker de buraya sabitlemiştir. Sayılan bütün yerlerde hâkimiyet kurmayı başaran Küçük Ali ve arkadaşları, perişan bir durumda olan halktan para toplamaktan da

yakınlarında iken dikkat çekmişler ve yakalanıp sorgulanmışlardır. Ali Paşa'ya verdikleri ifadelerinde "*Bizleri Küçük Ali seni bir takrible darb ve helâk etmek için yüz elliser gurus verip irsâl eyledi*" diyerek itiraf etmişlerdir. BOA, C. DH. 9/414, Fî H. 25.02.1176 / 15 Eylül 1762..

⁵⁸ BOA, C. DH. 124/6184, Evâil-i Râ 1176/ Eylül 1762.

⁵⁹ BOA, C. DH. 300/14972, Evâil-i Râ Sene 1176 / Eylül 1762.

⁶⁰ BOA, C. DH. 227/11342, 29 Rebiü'l-evvel 1176 / 18 Ekim 1762.

vazgeçmemişlerdir. İki üç devir yaparak topladığı paraları “*me’kûlât (yiyecekler) ve meşrûbât (içecekler) ve â’idât ve fermân bahâ*” gibi çeşitli bahanelerle toplamaktadırlar. Bazılarını borç olarak aldıklarını söyleseler de bu paraların geri tahsili mümkün olmamıştır. Kaza başı otuz bin akçeden fazla topladıkları bu paralarla da *kalp akçe*⁶¹ bastırmışlardır⁶². Haber alınan bu olaylar üzerine, o sırada Şeyhülislam olan Dürri-zâde Mustafa tarafından, meselenin halledilmesi için mübaşir tayin olunması ve Küçük Ali ile yandaşlarının yakalanması hususunda fetva verilmiştir. Bunlar yakalandıktan sonra, müteveli tayin olunan Karahisar-ı Şarki kadısı huzurunda yargılanması ve fukaranın paraları alınıp, kendilerinin de suçları ispat edildikten sonra hapsedilmesi emredilmiştir⁶³.

Haklarında çıkarılan hiçbir fermana uymayan Küçük Ali ve yandaşları, yukarıdaki kararın çıktığı sıralarda da baskın ve yağmalarına devam etmektedirler. O sırada Sivas kadısı olan Seyyid Feyzullah’ın huzuruna gelen Karakuş Kazası’nın Karaçalı köyü ahalilerinin dediklerine göre, “...*kabr ve fesâd ile meşhur Canikli Ali Bey demekle mâ’ruf (bilinen) kimesne âyânlık ve umûr-ı vilâyet (vilâyet işleri) kendüye mahsus olunmak dâ’yesiyile (iddiasıyla)...*” kendisine itaat etmeyenlere zulmetmektedir. Karye ahalilerinin de bütün yiyecek içeceklerine, hayvanlarına, eşyalarına ve paralarına el koymuşlar, insanları öldürmekten de kaçınmamışlardır. Olayların öğrenilmesi üzerine Niksar ve Karahisar-ı Şarki kazalarında taşkınlıklarda bulunan Küçük Ali ve adamlarının Sivas’a getirilmesi ve yargılanarak daimi olarak hapiste tutulmaları (*mubkem habsde ibkâları*) hususunda bir kez daha ferman çıkarılmıştır⁶⁴. Ekim 1762’de fermanın çıkarıldığı sıralarda, Niksar’a kışlamak için gelen bazı konargöçer aşiretlerinin çadırlarını basıp kadınlarının ırzlarına geçmeleri ve altı kişiyi öldürüp on beş bin kuruş kıymetindeki hayvan ve eşyalarını almaları, on seneyi aşkın bir süredir ahaliyi ve devleti uğraştıran bu kişilerin son taşkınlıkları olmuştur⁶⁵.

Kendileri hakkında çıkarılan önceki fermanlardan kaçmayı başaran Küçük Ali ve yandaşları, son fermanın uygulanmasından kaçmamışlardır. Zaten halk son dönemlerde bunlara “*katl maddesinin*” de uygulanmasını istemektedir. En nihayetinde bütün yaptıkları ile yargılanarak kendisinin ve yanındakilerin cezası kesilmiş ve 1763 senesinde katledilmelerine karar verilmiştir. Küçük Ali, birlik

⁶¹ Akçenin taklidi olarak yapılan paranın yerine kullanılan tabirdir. Kalp para yani sahte para yapanlara da kalpazan denilir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri*, C. 2, İstanbul 1983, s. 153.

⁶² Bastırılan sahte paralardan bir kısmı Küçük Ali’ye tabi tüccarlar tarafından Kırım’a götürülmüştür. BOA, C. DH. 9/414, H. 25.02.1176 / M. 15 Eylül 1762. Küçük Ali sikke-i padişahiyi taklit ederek altın madeninden de sikke basmıştır. BOA, C. DH. 227/11342, 29 Rebiü’l-evvel 1176 / 18 Ekim 1762

⁶³ 9 Numaralı SAD, s. 185/1, Fî Evâil-i Ra 1176 / Eylül 1762.

⁶⁴ 9 Numaralı SAD, s. 186/4, Fî Evâst-ı Ra 1176 / Ekim 1762.

⁶⁵ 9 Numaralı SAD, s. 193/3, Fî Evâhir-i Ra 1176 / Ekim 1762.

olup halka zulmettiği ve salyaneleri birlikte topladığı ehl-i örf taifesinden Niksar kazası kadısı Mehmet Feyzi Efendi'nin *müddet-i örfiyye*nde⁶⁶ katledilmiştir.⁶⁷

İnfazın ardından gelen süreçte alacaklılarının dilekçeleri ulaşmaya başlamıştır. Halktan zorla ya da borç adıyla aldığı bütün paralar, cezasının kesilmesi sebebiyle tahsil edilemeden kaldığı için, ahalinin mağdur olduğu yönünde arzlar gelmiştir. Neticede bunlar da mağdur edilmemiş ve Küçük Ali'nin terekesini kabzedene annesi ve oğullarından, borçların tahsil edilmesi için emir çıkarılmıştır⁶⁸.

SONUÇ

Bu çalışma, öncelikle dönemin genel karakterlerinden birisi olan âyânlığın, özelde ayrıntılı bir şekilde ele alınması bakımından önem taşımaktadır. Küçük Ali, Osmanlı taşrasında ortaya çıkarak her geçen gün gücüne güç katmış ve sonunda kendisini âyân olarak tanıtmayı başarmıştır. Ancak âyân oluşu zenginliğine, aile asaletine ya da ahalinin rızasına değil, tamamen kendisinin *kaabr ve tağallübüne* bağlanmaktadır.

Küçük Ali ve yandaşları hakkında defalarca yargılanma ve hapsedilme emirleri verilse de, cezalarını kesmek o kadar da kolay olmamıştır. İlk şikâyet ile suçluların bertaraf edilmesi arasında on bir yıl vardır. Bu süre zarfında Küçük Ali ve kendisine tabi kalabalık yandaşlar topluluğu pek çok zulme ve işkenceye karışmışlardır. Dolayısıyla devletin Küçük Ali ve çetesıyla kolaylıkla baş edemediği sonucuna varmak da mümkündür.

Küçük Ali, yandaşlarını her geçen gün büyütmüş ve sonunda "*sekiz yüz kişilik*" büyük bir grubun başı haline gelmiştir. Bunların çok zor zapt edilmesinde ve kendileri hakkındaki emirlere riayet etmemelerinde bu kalabalık grubun da etkili olduğu muhakkaktır. Oluşturduğu bu birliğine bölükbaşılar tayin ederek grubunu teşkilatlandırdığı da görülmektedir. Küçük Ali temel olarak halktan yandaşları, bölgenin yerli eşkıyaları ve başıboş sekbanlardan oluşturduğu grubuna Kürtleri de eklemiştir. Bu da kalabalık ordusunun önemli özelliklerinden birisidir. Çeşitli kesimlerin birleşmesinden oluşmuş olan bu

⁶⁶ Kadılar görevli olarak gönderildikleri bölgeye iki yıllık süre ile tayin edilirdi. Bu süreye müddet-i örfiyye denilirdi. İlber Ortaylı, "Kadı", *DİA*, C. 24, İstanbul 2001, s. 71.

⁶⁷ Niksar ahali ve ileri gelenlerinin Kadı Mehmet Feyzi Efendi hakkında şikâyetleri de mevcuttur. BOA, C. DH. 119/5913, 26 Safer 1177/5 Eylül 1763. Aynı belgede Mehmet Feyzi Efendi'nin Asitane'ye ihzân ve yargılanması için muhızır Hacı Yakup'un görevlendirildiğinden bahsedilmektedir.

⁶⁸ 9 Numaralı SAD, s. 274/2, Fî Evâil-i N 1176 / Şubat 1763. ; 10 Numaralı SAD s.71/4, Fî Evâst-ı Ş 1177 / Nisan 1764. ; 10 Numaralı SAD s. 146/2, Fî Evâhir-i Z 1177 / Haziran 1764. ; 10 Numaralı SAD s. 212/1, Fî Evâil-i Ra 1178 / Eylül 1764.

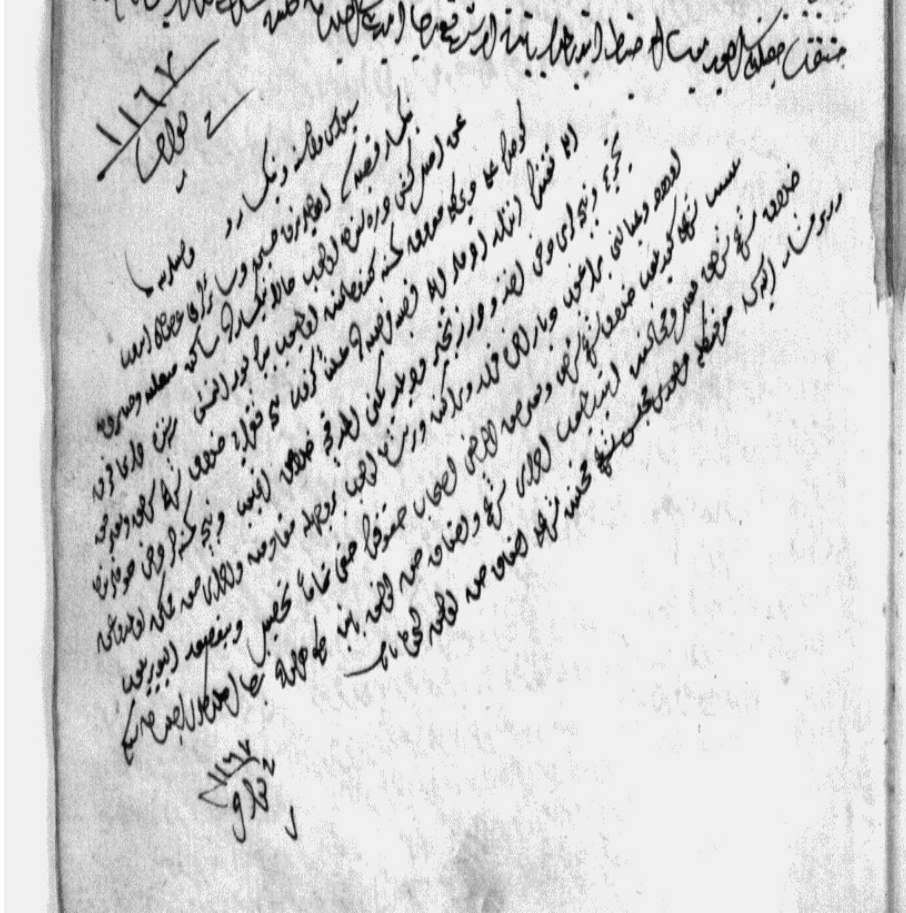
gruptan Müslim ve Gayrimüslim reaya zarar görmüş, pek çok can haksız yere alınmış, insanlar paralarından ve mallarından olmuşlardır.

Kendisine bir bina yaptırıp dört tarafını kale gibi çevirmesi de dikkat çekici taraflarından birisidir. Küçük Ali bertaraf edilmeye çalışılırken, kalesinin yıkılması da verilen emirler arasında yer almıştır. Küçük Ali'nin zulmünün bölgedeki bazı kadıları ve diğer görevlileri sindirdiği ve kendisinden yana davranmak zorunda bıraktığı görülmektedir. Ancak bazı devlet görevlileri de gönüllü olarak Küçük Ali ile işbirliği yapmışlar ve onların gücünden ve zorbalığından yararlanarak ahaliden haksız kazanç elde etmişlerdir.

EKLER

EK- 1

5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikayet Defteri Sayfa 149, Hüküm 4.

Sivas valisine Niksar ve (-) kadılarına hüküm ki

Niksar kasabası ahaliyelerinden Hüseyin vesairleri arz-ı hâl idüb an-asl Keş Deresinden olub hâlâ Niksar'da sâkin mütegalibe ve cebabireden Küçük Ali dimekle ma'rûf kimesne kendü halinde olmayub bin yüz altmış (-) senesinden berü daima kırk elli tüfenk-endâz ademler ile kasaba-yı mezbûrede alenen gezüb nice fukarâyı hilâf-ı şer'î-i şerîf ve bî-gayr-ı hak tecrîm ve nicelerin dahi ahz ve der-zencir ve dilediğini almadıkça halâs itmeyüb ve nice kimesneler dahi

havflarından evlâd û 'iyâlini bıragub diyâr-ı ahere firâr ve perâkende ve perişân olub bir vechle mukâvemet ve icrâ-yı hak mümkün olmaduğın bildirib şer'le görölüb hilâf-ı şer'-i şerîf ve bî-gayr-ı hak aldığı ashâb-ı hukûkun hakkı tamamen tahsîl ve bî-kusûr aliverilüb hilâf-ı şer'-i şerîf te'allül ve muhâlefet ettirilmeyüb icrâ-yı şer' ve ihkâk-ı hak olunmak babında hükm-i hümayûnum ricâ eyledikleri ecilden senki vezir-i müşârun-ileyhsin ma'rifetinle mahallinde şer'le ihkâk-ı hak olunmak için yazılmıştır

Fî Evahir-i R Sene 1167

EK- 2

Küçük Ali'nin Faaliyet Gösterdiği Yerler: Niksar, Aybastı, Habsmana (Gölköy), Milas (Mesudiye), Koyulhisar (Koyulhisar), İskefsir (Reşadiye)

KAYNAKÇA

1) Arşiv Kaynakları

BOA, Cevdet Dâhiliye (C. DH.) (Dosya No/GömlükNo): 9/414, 119/5913, 124/6184, 227/11342, 300/14972.

BOA, Mühimme Defteri, nr. 158, s. 200-201.

5 Numaralı Sivas Ahkâm-ı Şikâyet Defteri (SAD) (Sayfa No/Hüküm sırası): 101/3, 149/4, 157/4, 262/2.

6 Numaralı SAD: 12/3, 14/1, 21/2, 298/1, 299/1, 336/3, 336/4, 347/4, 350/3.

8 Numaralı SAD: 24/3, 176/4.

9 Numaralı SAD: 94/2, 101/1, 106/4, 147/3, 184/3, 185/1, 186/4, 193/3, 274/2.

10 Numaralı SAD: 71/4, 146/2, 212/1.

2) Araştırma-İnceleme Eserleri

AKDAĞ, Mustafa, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8-12, S. 14-23, Ankara 1970, s. 51-61.

BEYSANOĞLU, Şevket, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Taribi, Akköyünlülardan Cumhuriyete Kadar*, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, C. 2, Ankara 2003.

ÇELİK, Buket, “Özellik ve İçerik Bakımından Sivas Ahkâm Defterleri (1742-1908)”, *I. Uluslararası Tarih ve Kültür Kongresi Bildirileri Tam Metin e-Kitabı*, Gaziantep 2017, s. 112-137.

ÇETİN, Cemal , “Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 36, Şubat 2015, s. 287-310.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 26. Baskı, Ankara 2010.

EGE, İlhan, *Son Dönem Osmanlı Tarihinde Bir Ayan Ailesi: Zaralızâdeler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2006.

İNALCIK, Halil, *Devlet-i ‘Alıyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2017, s. 3-11.

KARAGÖZ, Rıza, *Canikli Ali Paşa*, TTK, Ankara 2003.

KURTARAN, Uğur, “Karlofça Antlaşması’nda Venedik, Lehistan ve Rusya’ya Verilen Ahidnamelerin Genel Özellikleri ve Diplomatik Açından Değerlendirilmesi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 35, S. 60, Ankara 2016, s. 97-139.

MERT, Özcan, “Âyan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1991, s. 195-198.

MERT, Özcan, “Osmanlı Devleti Tarihinde Âyanlık Dönemi”, *Osmanlı 6*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 174-180.

ORTAYLI, İlber, “Kadı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 69-73.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, TTK Yayınları, Ankara 1994.

ÖZKAYA, Yücel, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, TTK Basımevi, C. XLII, S. 168, Ankara 1978,

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C. 1-2, İstanbul 1983.

- SERBESTOĞLU, İbrahim, “Âyanlar Çağında Amasya'nın İdaresi: Caniklizâdeler ve Amasya”, *Uluslararası Akdeniz Medeniyetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Ankara 2017, s. 59-82.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.
- SEZEN, Tahir, *Osmanlı Yer Adları (Alfabetik Sırayla)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.
- ŞAHİN, Canay, *The Rise and fall of an Ayan family in eighteenth century Anatolia: The Caniklizâdes (1737-1808)*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2003.
- UYGUNUÇARLAR, Etem Erhan, *Sivas Ayanından Kenanzâdeler*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2018.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Alay”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 1, Eskişehir 1997, s. 293-294.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Âyân”, *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 5. Baskı, Eskişehir 1997, s. 40-42.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Çapanoğulları”, *Bellekten*, S. 150, Ankara 1974, s. 215-261.
- ZİOREVİC, Olga, “Palanga”, Çev. Murat Özyüksel, *Tarih ve Toplum*, İletişim Yayınları, C. 8, S. 44, Ağustos 1987, s. 48-50.